
Fél legális szervezettől cseh ellenes felkelésig

Néhány megjegyzés a „Kárpátaljai Szics” megalapításával és fennállásával kapcsolatban, 1938–1939 között

Kárpátalja két világháború közötti története több nemzet történetével is szorosan összefügg. Az első világháborút követően a térség Csehszlovákia részét képezte, de Magyarország végig Kárpátalja visszaszerzésén munkálkodott. A csehek és a magyarok mellett jelen voltak az egyre inkább erősödő ukrán nacionalisták. Közülük a legfanatikusabbak egy a Kaukázustól Poprádig terjedő önálló Ukrajnában gondolkodtak. Az ukrán nemzeti törekvések így Kárpátaljára is jelentős hatást gyakoroltak. A csehszlovák időszakban Kárpátalján sorra jöttek létre az ukrán civil kulturális szervezetek, amelyek a későbbi politikai és félkatonai szervezetek magját képezték. Végül ezeknek az összeforrásából és átalakulásából jött létre a kárpátaljai ukrán félkatonai szervezet, a Szics.

Az 1918 utáni kárpátaljai eseményekkel a magyar és az ukrán történeteseken kívül a cseh szakmabeliek is behatóbban foglalkoznak. Így nem meglepő, hogy a közelmúltban egy cseh történész tollából látott napvilágot a kárpátaljai Sziccsel foglalkozó tanulmány. A szerző *Jiří Plachý*, a prágai Hadtörténeti Intézet kutatója, munkája a *Historie a vojenství* 2014. évi 4. számában jelent meg. A Szics működésének a részleteit sok szempontból homály fedi, és mind a magyar, mind pedig a cseh történészeknek nehezen hozzáférhető. A korszakkal és a témával foglalkozó iratanyag jelentős része az ukrán állami levéltár ungvári kihelyezett részlegénél található. Az elsődleges források vizsgálata így az Ukrajinán kívüli kutatók számára nehézségekbe ütközhet.

A tanulmányban Jiří Plachý olyan információkról tesz említést, amelyek eddig kevésbé vagy esetleg egyáltalán nem voltak ismertek a kárpátaljai Szics történetével kapcsolatban. A szerző a cseh, a lengyel és az ukrán szakirodalmon kívül az Ungváron található állami levéltár iratanyagát használta elsődleges forrásként. A tanulmányban publikált fotók (szám szerint 11 db.) jelentős része a prágai hadtörténeti levéltárból származnak.

A publikáció betekintést nyújt a korabeli ukrán nacionalista szervezetek és a Szics tevékenységébe. A tanulmány bemutatja az elődszervezeteinek kialakulását, azok tevékenységét, majd magának a kárpátaljai Szicsnek a létrejöttét. Általában magyar szemszögből a Szics tevékenységével kapcsolatban az 1939 márciusi eseményekről rendelkezünk több információval. Jiří Plachý azonban részletesebben bemutatja az 1939-es eseményeket megelőző éveket. A csehszlovák belügyi szervek ugyanis folyamatosan figyelték az országon belüli nacionalista szervezkedéseket, többek között az ukrán törekvéseket is. Az ukrán nacionalisták egészen 1934-ig legálisan működhettek Csehszlovákiában, azonban a lengyel belügyminiszter ellen 1934. június 15-én, Varsóban elkövetett merényletük után a hatóságok betiltották a tevékenységüket.¹ Ezt követően illegalitásba vonultak. Az évek során olyan személyek bukkantak fel a soraikban, mint pl. Stěpan Rasocha, Ivan Roháč vagy Dmitrij Klimpuš. Ők az ukrán nacionalisták vezető személyiségei közé tartoztak. 1938. május 29-én Rasochát és Roháčot a kárpátaljai Ukrán Nacionalista Szervezet² vezetői közé nevezték ki. Roháč és társai több alkalommal is részt vettek a nacionalista gyűléseken.

A szerző említést tesz az ukrán nacionalisták és a németek közötti kapcsolatokról, esetleges együttműködésről. A mozgalom illegális időszakában Bécsben működött. A civil szervezetek és a vezetők baráti kapcsolatokat ápoltak a szudétanémetekkel. Jiří Plachý nem tartja kizártnak azt sem, hogy a szudétanémet vezetők tudtak az ukrán félkatonai szervezet létrehozásának terveiről. A későbbiekben a németekkel való együttműködést még szorosabbra fogták. Az ukránok hosszú távon a németektől várták a függetlenségi törekvéseik támogatását a csehekkel szemben. A politikai helyzet azonban 1939-re gyökeresen megváltozott.

A müncheni egyezményt követően létrejött az első kárpátaljai autonóm kormány, amelyben az ukrán nacionalisták még kisebbségben voltak. Jiří Plachý szerint az első autonóm kormány amolyan kompromisszum volt az ukrán nacionalisták és a ruszinok képviselői között. A rövid életű kompromisszumot bizonyítja az a tény is, hogy a megalakulást követően néhány napig a kormány miniszterelnöke Bródy András volt, és Augustin Vološin, az ukrán nacionalisták későbbi vezetője csak az egészségügyi miniszter. Az ukrán nacionalisták is ebben az időszakban léptek ki újra az

1 Jiří Plachý: Od pololegálního spolku k protičeskému povstání: Několik poznámek k založení a existenci „Karpatské Siče” v letech 1938-1939. Historie a vojenství, Ročník LXIII, (Číslo 4/2014): 42.

2 Jiří Plachý: 4/2014: 42.o.: A kárpátaljai Ukrán Nacionalista Szervezetet az ukrán nacionalisták 1929-ben alapították Bécsben. Ez volt a Szics legelső komolyabb elődszervezete.

illegalitásból. Rövidesen megszerveződött a Szics, amelynek legális működését 1938. november 10-én engedélyezte az autonóm kárpátaljai kormány belügyminisztere.³ A Szics katonai parancsnoka Dmitrij Klimpuš lett, a vezérkarban pedig Ivan Roháč és Stěpan Rasocha is fontos szerepet kaptak. Mind a hárman nélkülöztek mindenféle katonai képzettséget. A kiképzést a Halicsból beszivárgott ukrán terroristák biztosították, de a terrorista és diverzáns kiképzésen felül mást nem tudtak a Szics újoncainak oktatni. A Szics tehát lényegében egy félkatonai diverzáns, terrorista tevékenységre kiképzett, gyengén felfegyverzett szervezet volt, amely még az élőerő szempontjából is csekélynek volt mondható. A hiányosságok a magyar hadsereggel és a csehszlovák rendvédelmi szervekkel szemben is megmutatkoztak.

1939. március 14-én reggel 6 órakor a magyar hadsereg ungvári helyőrsége támadást indított, amely a Kárpátalja visszaszerzéséért indított offenzíva kezdetét jelentette.⁴ A néhány napos hadművelet során az ukrán Szics többször is tűzharcba keveredett mind a magyar honvédséggel, mind pedig a visszavonuló csehszlovák hadsereggel és rendvédelmi erőkkel. A fent már taglalt körülményeknek köszönhetően azonban nem tudtak komoly ellenállást kifejteni. Bizonyos esetekben az ukránok a csehekkel együtt küzdöttek a honvédek ellen. Volt olyan eset, hogy csupán puskákkal felszerelt iskoláskorú fiatalokat küldtek ki a reguláris magyar csapatok ellen, ők pedig mindennemű katonai képzettséget nélkülöztek.⁵ A német vezetés tehát nem támogatta az ukrán erőfeszítéseket Kárpátalján.

A publikációban a szerző egy-egy kulcsfontosságú szereplő életét és munkásságát is bemutatja a lábjegyzetekben. Ennek köszönhetően sokkal komplexebb képet kapunk a tanulmányban a két világháború közötti ukrán nacionalizmusról és a kárpátaljai ukrán Szics működéséről.

Jiří Plachý a csehszlovák állami szervek szerepét is igyekszik minél jobban prezentálni, amelynek köszönhetően nyilvánvalóvá válik, hogy a központi szervek eleinte próbálták ellenőrzésük alatt tartani az eseményeket és azok irányítóit, ennek ellenére az évek során fokozatosan kicsúszott a kezükből a kezdeményezés. Ez jelentős mértékben a németeknek volt köszönhető.

A tanulmány több szempontból is hasznos, eddig publikálatlan adatokkal szolgál a témában. A szerző az események bemutatása mellett az azokban részt vevő személyek szerepével foglalkozik. A fentiek során

3 Jiří Plachý: 4/2014: 44.

4 Csaba B. Stenge: Baptism of fire. The first combat experiences of the Royal Hungarian Air Force and Slovak Air Force, March 1939. Solihull, Helion & Company, 2013.: 20.

5 Csaba B. Stenge: 2013: 20.

már említett szereplők mellett több embert is bemutat és felsorol, és a tanulmányban elemzi egyiknek másiknak a tevékenységét az események tükrében.

Jiří Plachý: Od pololegálního spolku k protičeskému povstání: Několik poznámek k založení a existenci „Karpatské Siče” v letech 1938–1939. Historie a vojenství, Ročník LXIII, (Číslo 4/2014), 40–47.

Bognár István